

CIUTADANIA I SOCIETAT EN LA NARRATIVA JUVENIL ACTUAL

Júlia Baena

bibliotecària escolar i especialista en literatura juvenil

Diu el diccionari per a adults (*GDLC*) que el terme *política* és el «conjunt de teories sobre el govern de la societat i d'activitats pràctiques relacionades amb la gestió dels afers públics» i també la «manera d'actuar, de conduir un afer». Al diccionari escolar (*Didac*), la definició no és exactament la mateixa: «La política és el conjunt de normes i d'activitats necessàries per al govern d'un estat o d'un país», i «es diu que una persona té política si sap portar bé els assumptes i tractar amb tothom sense barallar-se». És a dir, quan la definició s'adreça a un públic en etapa escolar, se suprimeixen de la definició els conceptes més importants: «públic» i «societat» (a la segona accepció, directament es posa de relleu la part amable; no existeix la «mala política?»). Per què deu passar, això?

Si entenem que la política és, segons la seva etimologia (del grec *polis*), tot allò que fa referència a la ciutadania, com pot *no* ser política la literatura juvenil? Com podem excloure la política de la literatura juvenil, quan la ideologia de qui ostenta el poder, en qualsevol institució o societat, determina la presa de decisions que afecten les persones que en formen part, esdevenint el passat, present i futur dels joves? Parlem de qüestions polítiques, com sistemes de govern, però també qüestions socials, ja que aquestes poden estar determinades en gran mesura per les polítiques que fa un govern. Si no parlem de política en la literatura juvenil, com podem esperar que els nois i les noies entenguin el món en què viuen i puguin

canviar-lo per millorar-lo? Generalment, abordar qüestions polítiques de manera directa en la literatura juvenil no sol ser gaire freqüent (exceptuant les obres de caràcter històric, especialment les relacionades amb la denúncia de les atrocitats del feixisme durant la Segona Guerra Mundial), però alhora també gairebé tota la literatura juvenil inclou aspectes polítics de manera implícita, com intentarem mostrar en aquest article. De fet, parlar dels efectes de la política o incloure'ls com a escenari o subtrama sol ser l'opció preferida pels autors a l'hora de parlar de política; potser per no ser acusats de manipulació o adoctrinament? Potser per no molestar els mediadors (i no tant els lectors) que no comparteixin una posició ideològica determinada? Potser perquè pensen que els joves no estan prou informats per entendre temes polítics?

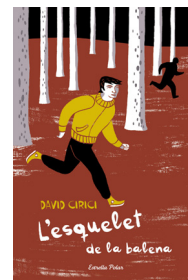
Parlar de política, incidint en l'element públic i social, no és fàcil: vol dir prendre consciència i haver de *pensar* i de *decidir* sobre coses que no només t'afecten a tu, sinó també a gent que no és com tu: és anar més enllà de l'individu. Abordar la política en la literatura juvenil no hauria de ser sinònim d'adoctrinament; tampoc de censurar per evitar ofendre ningú. I això està directament relacionat amb el sentit crític i la capacitat de fer preguntes: una novel·la juvenil no és política pel fet de presentar uns protagonistes que compleixen els estàndards d'una posició política, ideològica o moral concreta, sinó quan la novel·la possibilita el qüestionament, la reflexió, les

crítiques i les aportacions, i es pregunten les causes, els efectes i les implicacions d'uns fets.

Quan parlem de política en la literatura juvenil sovint ens trobem amb una simplificació que obvia el principal objecte i objectiu de la política, allò que ens afecta a tota la societat, de la qual els joves en formen part. Arribar a la conclusió que als infants i joves no els interessa la política no és exacte ni honest; el que potser no interessa és una història mal narra-

temes en tres gèneres literaris: el realisme (històric i contemporani), la fantasia i la ciència-ficció.

Sobre el passat (no tan llunyà) amb sistemes de govern dictatorials i feixistes, recordem novel·les juvenils realistes que han esdevingut clàssics i se segueixen reeditant: les més conegudes són potser el *Diari* d'Anna Frank, *Quan Hitler va robar el conill rosa* i *Sota les bombes* de Judith Kerr o *Maus* d'Art Spiegelman. Més recents, *Adam i Thomas* d'Aharon Appel-

da, no pas el fet que sigui política. Només cal entrar en una classe de l'ESO i posar sobre la taula un tema que considerin injust: tothom voldrà intervenir i expressar la seva opinió. I no és això, la política? Quan afirmem que no els interessa, no només estem culpabilitzant els lectors i infravalorant la seva intel·ligència; també els estem expulsant d'una realitat que els és pròpia i afecta el seu dia a dia. Per tant, se n'exclou els joves alhora que se'ls culpabilitza del poc interès que hi senten, en lloc de fer-los participants de la societat i contribuir al fet que siguin ciutadans interessats en la política i en la democràcia. Des del moment en què les decisions dels polítics en el poder afecten la població es fa no només necessari, sinó obligat parlar de política. Perquè no parlar de política també és una posició política, i ser políticament correcte, també.

Quan analitzem les obres literàries contemporànies podem distingir dos grans blocs: els llibres que tracten directament sobre els sistemes polítics i el poder (amb aspectes relacionats, com la corrupció), i els llibres que tracten sobre els drets de les persones, derivats de les polítiques dels governs. És a dir, sobre *qui fa* la política i sobre *a qui afecta*.

Sobre els sistemes polítics i el poder

Aquí cal distingir entre l'organització politicoeconòmica (comunisme, capitalisme, socialisme, etc.) i la forma d'organització política (anarquia, democràcia, feixisme, gerontocràcia, matriarcat, patriarcat, plutocràcia, teocràcia, etc.). Generalment, trobem aquests

temes en tres gèneres literaris: el realisme (històric i contemporani), la fantasia i la ciència-ficció. A casa nostra, també podem trobar diversos exemples de novel·la juvenil contemporània sobre la dictadura franquista, com per exemple *Una bala per al record* de Maite Carranza o *L'artilleria de Mr. Smith* de Francesc Puigpelat.* Sobre la Segona Guerra Mundial és fàcil trobar llibres juvenils; tasca més feixuga és trobar-ne sobre la Primera Guerra Mundial, entre els quals destaquem *La guerra dels botons* d'Avi. També podem parlar de llibres que tracten sobre problemàtiques actuals amb un rerefons polític o religiós, com *El mur* de William Sutcliffe, amb la narració del conflicte entre jueus i palestins, o *Els ulls s'em van tancar* de Patrick Bard, que aborda el conflicte a l'Orient Mitjà. Així mateix, podem trobar algunes revisions històriques de personatges polítics, com *L'estiu que vaig conèixer el Che* de Luigi Garlando. No és fàcil trobar literatura juvenil realista que tracti les problemàtiques contemporànies associades als sistemes polítics, com els cops d'estat o la corrupció. Un bon exemple de novel·la juvenil d'autoria catalana que ha estat original i valenta en aquest sentit és *Allò de l'avi* d'Anna Manso, que tracta la corrupció en la Catalunya actual.

En altres gèneres més insospitats també hi ha política; potser sembla que a la literatura fantàstica no se'n parla. Però no hi ha política en el feudalisme

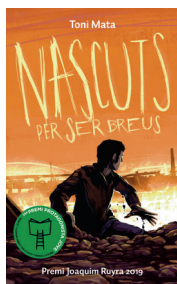
* Per a més informació, vegeu l'article de Joan Portell sobre el tractament de la Guerra Civil espanyola a la literatura infantil i juvenil: <https://www.cervantesvirtual.com/obra/a-guerra-civil-espanyola-na-narrativa-infantil-e-xuvenil/>.

... i la monarquia absoluta d'algunes novel·les de fantasia juvenil? És el mateix quan s'enderroca la monarca tirana només per substituir-la que quan s'enderroca el sistema mateix? O com a mínim, fa crítica i qüestiona un sistema oligàrquic, com a la recent *Guia màgica d'autodefensa amb galetes* de T. Kingfisher? Què passa en la fantasia i en la distopia *després* d'enderrocar el règim? Per què les obres s'acaben tan sovint en aquest punt i en cap moment es proposa una alternativa més enllà d'un esbós naïf, en el millor dels casos, sense cap reflexió sobre l'*statu quo*? Una de les autores que més ha cultivat la política, la crítica social i la reflexió sobre això en la fantasia juvenil és Ursula K. Le Guin: en *Les tombes d'Atuan*, per exemple, s'hi pot trobar una de les reflexions més lúcides de tots els temps sobre el poder, l'autoritat i el gènere en la novel·la juvenil. O recordem *Momo* de Michael Ende, amb una nena pobra contra un sistema ferotge, i els Homes Grisos que tenen per missió fer que

nova edat daurada de la distopia juvenil. En aquesta onada, trobem obres mediocres que no aprofundeixen en temes polítics, més enllà d'oferir un mer paisatge on inserir una trama d'acció o romàntica, però també s'hi poden trobar obres de molta qualitat que plantegen temes polítics i hi aporten una reflexió profunda: per exemple, l'olocràcia i el món pretesament perfecte de *L'home dels records* de Lois Lowry, la plutocràcia i la crítica social de *Nascuts per ser breus* de Toni Mata o un sistema polític i social despietat i inhumà en *Desconnexió* de Neal Shusterman.

Sobre els drets de les persones

Aquest bloc és el que aglutina més obres: sempre és més fàcil parlar sobre el «problema» (els efectes de les polítiques) que no pas sobre les seves causes polítiques. Són abundants els llibres que aborden d'aquesta forma més subtil la política, centrant-se en problemà-

la població produeixi, guanyi diners i compri coses, en una lògica de capitalisme salvatge i deshumanitzat. La Momo escolta, pensa i crea xarxes de relacions humanes: és la resistència política. A la Momo no li cal comprar res per tenir-ho en trenta minuts a casa.

No és gens sorprenent que el gènere on més s'ha cultivat el qüestionament polític és la ciència-ficció, concretament en el subgènere de la distopia; les distopies juvenils permeten arribar d'una manera natural a molts temes ètics, filosòfics i polítics, ja que el seu rerefons de crítica social i els joves protagonistes que lluiten per sobreviure o per enderrocar un sistema hostil o injust encaixa molt bé amb l'etapa de l'adolescència. Obres juvenils clàssiques com el *Mecanoscrit del segon origen* de Manuel de Pedrolo, *L'esquelet de la balena* de David Cirici o *Les crisàlides* de John Wyndham, i les que no s'adreçaven a un públic juvenil, però han esdevingut referents, com *V de venetta* d'Alan Moore, *1984* de George Orwell o *Un món feliç* d'Aldous Huxley han marcat el camí. Després, sagues com *Els jocs de la fam* van iniciar una

tiques socials sovint derivades de polítiques inexistents o insuficients: masclisme, aporofòbia, racisme, migracions... Aquest és un tema complex, perquè és fàcil caure en obres que prioritzen el didacticisme i la lliçó moral per damunt de l'objectiu literari (i que l'únic que aconsegueixen així és el rebuig dels lectors, que se n'adonen i es rebel·len contra el que sí que es podria considerar adoctrinament).

Actualment, es troben moltes novel·les juvenils amb protagonista femenina, així com llibres de coneixements (que fan la funció, com en el cas de novel·les amb protagonistes LGBTI, de visibilitzar i representar), però poques novel·les que parlin obertament del masclisme, o de les polítiques en relació amb la bretxa de gènere. Destaca *Moxie* de Jennifer Mathieu, una novel·la situada en l'època contemporània on les protagonistes es cansen d'aguantar el masclisme dels seus companys i decideixen actuar. Una altra obra cabdal és *L'evolució de la Calpurnia Tate* de Jacqueline Kelly, on la jove Calpurnia no vol seguir el camí que se suposa que han de fer les do-

nes al Texas de finals del segle XIX. Un altre tema, que donaria per a un altre article sencer, seria com són de contradictòries les denúncies sobre el masclisme existent a la societat i la publicació sense cap mena de filtre d'obres juvenils romàntiques obertament masclistes.

Sobre el racisme, i la denúncia implícita de les polítiques insuficients per fer-hi front, podem esmentar *Diari del tot veridic d'un indi a mitja jornada* de Sherman Alexie, on el protagonista descriu les dures condicions de vida a la reserva índia on creix; també podem esmentar *Sweet Sixteen* d'Annelise Heurtier, que descriu el racisme que van patir els primers joves negres que van ser acceptats en un institut de blancs. Sobre el racisme en l'actualitat, una obra que tracta el tema de manera directa és *L'odi que dones* d'Angie Thomas, que denuncia la violència policial i el racisme als Estats Units. Sobre l'extrema dreta actual i la seva relació directa amb els atacs racistes, trobem *Els incendiaris* de David Cirici; també la recent *En King i les libèl·lules* de Kacen Callender conté elements de denúncia social sobre el racisme i la LGTBIfòbia. Un fet curiós de la literatura juvenil catalana és que és selectiva amb això del racisme; per exemple, no se sol parlar del racisme cap al col·lectiu gitano, que forma part del poble català des de fa segles, ni trobem protagonistes gitanos.

Sobre la pobresa i els problemes derivats de la vulnerabilitat social existeixen poques obres d'autoria catalana; de fet, quan llegim novel·les juvenils catalanes en les quals l'acció transcorre a Barcelona molt sovint ens trobem amb joves protagonistes que resideixen a l'Eixample, Gràcia o Sarrià (els barris amb rendes més altes de la ciutat), però quantes vegades són de la Trinitat, el Besòs i el Maresme o Ciutat Meridiana? Ja ni parlem de barris de rendes baixes d'altres municipis! En aquest sentit, cal destacar *La pel·lícula de la vida* de Maite Carranza, sobre els desnonaments i els problemes econòmics que pateixen moltíssimes famílies al nostre entorn. Care Santos també parla d'entorns desfavorits i tracta aspectes socioeconòmics en diverses obres, com en la trilogia *Mentida, Veritat i Por*, o la recent

La tercera màscara. Altres obres de molta qualitat que tracten la pobresa són *No i jo* de Delphine de Vigan, *Ghost* o *Tot per l'aire* de Jason Reynolds, o *No mengis capgrossos* de Francisco Montaña.

També podem trobar obres que traspassen les nostres fronteres, com *La filla que no existia* de Natalie C. Anderson, que aborda el tràfic i els conflictes polítics al Congo i Kenya, o *Sense codi de barres* de Ruth Tormo, que tracta l'explotació infantil als tallers de roba de Bangladesh, o *Connexions*, d'Elizabeth Stewart, sobre els refugiats per conflictes armats relacionats amb els jaciments de coltan i l'explotació laboral; més històrica i amb elements fantàstics, *Cendra. Història d'una nena i el seu monstre*, de Jonathan Auxier, que narra l'explotació infantil en el Londres victorià.

Sobre la denúncia de les condicions lamentables dels migrants i les causes que poden generar la migració, destaquem algunes obres: *Train Kids* de Dirk Reinhardt, que explica el viatge que fa un grup de joves immigrants (il·legals, segons el govern del país al qual es dirigeixen per intentar aconseguir una vida més digna) a través de Mèxic; també cal parlar de *Germanet* d'Ibrahima Balde i Amets Arzallus Antia, on l'Ibrahima explica en primera persona el seu viatge de Guinea a Europa per intentar trobar el seu germà. I per acabar, la punyent *I si estiguéssim en guerra* de Janne Teller, que parla obertament d'un govern ultranacionalista.

A tall de conclusió, podem preguntar-nos què manca. A banda d'alguns temes específics com les qüestions climàtiques (que sí que són més presents, per exemple, a la ficció especulativa per a adults), hi ha un silenci eixordador quant a les polítiques properes, d'àmbit autonòmic i estatal, sobre la nostra política: la nostra corrupció, la nostra especulació, la nostra desigualtat. Ara bé, apuntem més amunt: si parlem de desigualtats, parlem també de les causes. I finalment, quan no

parlem obertament de política, possiblement, com a mínim, que existeixin els elements necessaris que permetin establir les connexions i relacions entre la ficció i la realitat, i que estimulin la reflexió més enllà dels seus efectes. ●

